

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

I

SKUPŠTINA OPĆINE RAB

Franjo ZENKO

FILOZOFIJSKO-POLITIČKI ELEMENT U DOMINISOVU
DJELU DE REPUBLICA ECCLESIASTICA

POSEBNI OTISAK IZ KNJIGE
RAPSKI ZBORNIK

ZAGREB, 1987.

Franjo ZENKO

FILOZOFIJSKO-POLITIČKI ELEMENT U DOMINISOVU DJELU DE REPUBLICA ECCLESIASTICA

UVOD

Tema ovog znanstvenog skupa jest Rab. Zadatak je sudionika, sudeći po njihovu sastavu, da interdisciplinarno, ili točnije, multidisciplinarno osvijetle 'materijalnu' i 'duhovnu' kulturu u prošlosti Raba. Antun Marko Dominis neke je vrsti zaštitnoga znaka duhovne kulture prošlosti Raba. Sve do danas nije s ovog otoka potekla figura ni približno takva formata kao što je bio Dominis. Istaknuo se i u onom što je obilježilo duhovnu situaciju njegova vremena: u stvaranju novog tipa znanstvenosti, zasnovane na eksperimentu i kvantitativno-matematskoj analizi prirodnih fenomena, te u obnovi teologije, oslonjene na čiste prouzročitelji kršćanstva. Refleks tog izuzetnog duhovno-povijesnog Dominisova značenja za Rab vidi se već i u tome što su organizatori ovog simpozija uvrstili čak šest referata o Dominisu: o njemu kao majstoru jezika, kao fizičaru, filozofu prirode i heretiku¹.

Tematska struktura prijavljenih referata o Dominisu reflektira, međutim, uglavnom probleme dosadašnjih znanstvenih interesa za njegovu osobu i njegovo djelo². Povijest znanosti uvažava ga kao znanstvenika, fizičara. Znamo odakle to potječe: nitko drugi nego sam Newton priznao mu je, naime, zasluge u optičkim istraživanjima. Kao senjski biskup, upleten u političko pitanje oko uskoka, kao splitski nadbiskup, u sukobu sa svojim kaptolom i sufraganskim biskupima te kao mletački podanik s odličjem crkvena kneza koji se u sukobu Venecije i pape stavlja na stranu Venecije, privlačio je interes crkvenih i političkih povijesti. Kao prebjeg u protestantski tabor, pišući pamflete protiv pape i rimske kurije, kao raskajani povratnik u Rim te konačno, pošto su nestali oni koji su mu garantirali sigurnost, kao osuđeni i postumno spaljeni heretik, bio je predmet raznih interesenata: od publicista što žive od senzacija do kontroverzista koji su nastojali identificirati probleme katoličke crkve koji omogućuju takve fenomene kao što su humanističko-renesansni crkveni reformatori, a jedan je od njih i autor djela *De republica ecclesiastica*.

Međutim, do sada je najmanje bio predmetom znanstvenog interesa Dominis kao autor djela *De republica ecclesiastica*, tj. kao teolog koji — zahvaćen reformacijskom težnjom radikalnog oduhovljenja religioznog života izrodna u prazni ceremonijalizam i kanonski juridizam — nanovo postavlja pitanje biti i naravi duhovne, specifično kršćanske zajednice, istražujući njoj primjereno unutarnje organizacijsko ustrojstvo³. Možda je plauzibilan razlog tom zapostavljanju Dominisa kao teologa činjenica što je Delio Cantomori konstatira na ovaj način: »Lik autora *De republica ecclesiastica*, slavan između 1616., i 1624., ali prisutan u konfesionalnoj kontroverziji sve do praga 1848., posljednjih sto godina po prilici pritišće jedan negativan sud, opravdavan golom činjenicom što njegova biografija nije biografija mučenika jedne religiozne konfesije ili jedne crkve«⁴. Prevedeno na jasniji jezik to znači ovo: zbog svog crkveno-političkog djelovanja kao teolog znanstvenik nije mogao ući ni u jednu od kršćansko-konfesionalnih teoloških tradicija.

S onu stranu kontroverzijskoga, pogotovu konfesionalno političkog interesa, ovdje tematiziramo filozofijsko-po-

litičke elemente u djelu *De republica ecclesiastica*. Kako je to djelo po predmetu, metodi i izričitoj intenciji autora strogo teološki, to valja opravdati temu koja implicira pretpostavku da se o djelu može govoriti i filozofijski. Stoga ćemo najprije analizirati teološki karakter djela, a zatim *Predgovor* djela, u kojem se operira s filozofijskim argumentima.

TEOLOGIJSKI CRKVENO-POLITIČKI KARAKTER DJELA DE REPUBLICA ECCLESIASTICA

Karakter djela očituje se u njegovu predmetu, njegovoj metodi i izričitoj intenciji autora. Kao što već i naslov upozorava, predmet djela nije traktat o crkvi općenito, kakav je na primjer traktat Ivana Stojkovića (1390/1395—1443) *Tractatus de Ecclesia*, jedan od prvih traktata opće ekleziologije u povijesti teološke znanosti⁵. Primjerenom karakteru općenitosti, tj. fundamentalnosti predmeta o kojem raspravlja, a to je podrijetlo, bit i narav crkve kao duhovne specifično kršćanske zajednice, Stojković započinje istraživanja ispitivanjem mnogostrukosti značenja riječi *ecclesia*. Polazi od Aristotelove *Politike*, gdje prvi put riječ *ecclesia* poprima filozofijsko-političko značenje. Stojković zapravo slijedi interpretaciju Aristotelova pojma *ecclesia*, koju nalazi u Marasilija iz Padove. Prema tome teoretičaru koncilijarizma *ecclesia* u Aristotela znači »sabor naroda koji je pod jednom vlašću« (congregatio populi sub uno regimini contenti), jer kako stoji u *Politici*: »U saboru pak sudjeluju svi« (*Ecclesia autem participant omnes*) [Aristoteles, *Politica*, 1272 a 10]⁶.

Pobrojivši značenja što ih je riječ *ecclesia* poprimila u kršćanstvu (materijalni objekt hrama; duhovna zajednica svih ljudi, tj. kako dobrih tako i zlih, kao što su nevjerni Židovi, pogani i heretici), Stojković utvrđuje pravo značenje prema kojem »ime *ecclesia* navlastito znači samo vjer-

1. Naslovi prijavljenih referata glase: Z. Faj, *O fizikalnim raspravama M. A. Dominisa i mišljenju nekih istaknutih fizičara o njima*; S. Paušek-Paždar, *Dominisovo gledište o strukturi elemenata*; V. Gamulin, *Marko Antonije de Dominis (1550—1620) — hereza kao alternativno mišljenje*; T. Ladan, *O latinitetu Marka Antuna Dominisa*, K. Prijatelj, *Portreti Mark Antuna Dominisa*.
2. Usp.: Šime Jurić, *Grada za bibliografiju Markantuna de Dominisa* (posebno pod *B/Prikazi, ocjene, rasprave, i drugi napisi o Markantunu de Dominisu*). »Encyclopaedia moderna« (pri daljnjem citiranju EM), Zagreb, br. 5—6/1967, str. 133—140.
3. Od naših autora koji su u posljednje vrijeme pisali o Dominisu kao teologu spomenuo bih Josipa Turčinovića i njegov članak *Markantun de Dominis iz teološke perspektive* (EM, isti g. i br., str. 119—123) te Ivana Supeka i njegov esej *Marko Antonije de Dominis — poruka mira* (EM, isto, str. 111—118).
4. D. Cantomori, *Su M. A. De Dominis*. U: »Archiv für Reformationsgeschichte«. Heft 1/2/1958, str. 245.
5. Iohannis (Stojković) de Ragusio, *Tractatus de ecclesia. Editio princeps*. Izdala »Kršćanska sadašnjost«, Zagreb 1983, 335 str. — U nastavku citiram prema tom izdanju.
6. Isto, str. 12.

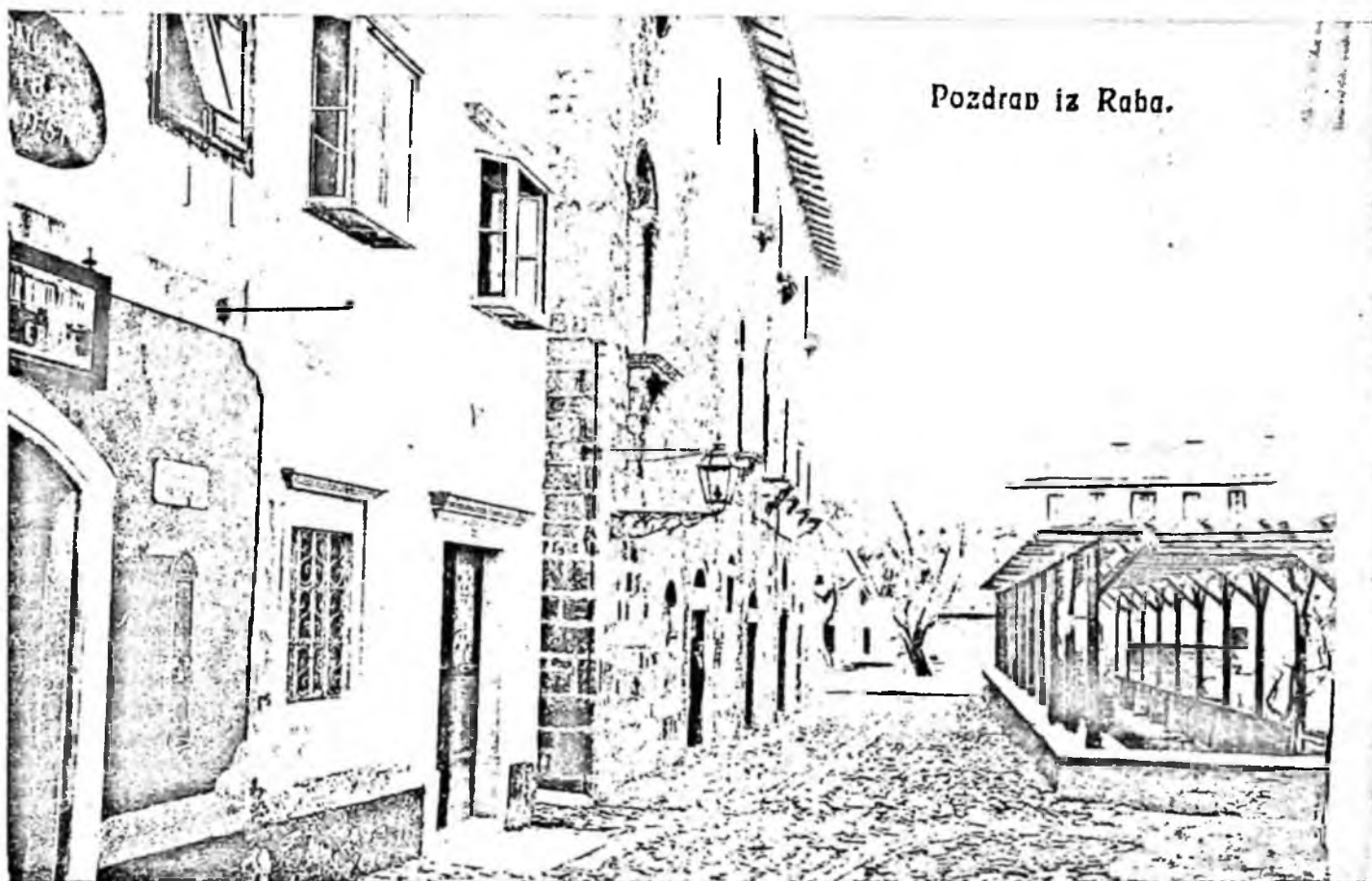
nike koji su poput udova povezani vezom ljubavi ili vjere u jedno tijelo čija je glava Krist⁷.

Za razliku od takvog općenito ekleziološkog Stojkovičeva pristupa, diktirana polemikom protiv Wiclifova i Husova poimanja crkve⁸, Dominisov predmet ograničen je na jedan aspekt pitanja crkve: na pitanje vlasti i upravljanja unutar crkve te njezina unutrašnjeg ustrojstva. Dominisov interes pri tome nije 'akademsko' crkveno-historičarsko razglabanje o razvoju ovog ili onog aspekta ustrojstva crkve (odnos među mjesnim crkvama, hijerarhijski odnos između vjerničkog (laičkog) puka, svećenika, biskupa i pape, oblici kulta i liturgije itd.). Njegov problem jest problem biskupa koji mora propovijedati izvorni kršćanski nauk i svakodnevno živjeti po njemu. No desilo mu se da kao biskup bude nosilac crkvene vlasti, i to njezine punine, u jednom određenom povijesno nastalom sistemu crkvene vlasti u kršćansku autentičnost koje je posumnjao⁹. Njegovu istraživanje ne zaustavlja se samo na kritici svjetovnoga karaktera koji je tijekom povijesti, a naročito za renesansnih papa, poprimila crkvena organizacija vlasti. Njegova je intencija da istraži »istinit i crkvi primjeren način upravljanja kakav je ustanovio Krist« (verum, et proprium ecclesiae regimen quale a Christo fuit institutum). Drugim dijelom u ovom i ovakvom određenju predmeta *Crkvene države*, naime, onim 'kakav je ustanovio Krist', Dominis predodređuje i metodu istraživanja. Ona treba da bude strogo i izvorno teološka, oslonjena isključivo na 'čisti' i neposredni izvor Svetoga pisma, djela Otaca, concila i pravovjernih pisaca« (ex ipso sacrarum scriptorum fonte, patrumque, et conciliorum, ac scriptorum orthodoxorum monumentis)¹⁰. Takvim određenjem predmeta i metode Dominis, čini se, ali samo na prvi pogled, ne unosi ništa bitno novo, što već ne bi bilo u tradiciji kršćanske teologije. Sigurno da je kult 'izvora', što ga je humanistička i renesansna filologija izgradila, jedan od elemenata renesansne teologije koji će teolozi reformacijskoga duha usvojiti i prefunkcionirati u svoje svrhe: čišćenje izvornog smisla biblijskih tekstova od naknadnih interpretacijskih zamućivanja u kojima će reformacijska biblijska tekstualna kritika otkrivati zakamufirane ovozemaljske interese rimske kurije i papâ koji su papinstvo nastojali učiniti principom apsolutne, tj. svjetovne i duhovne vlasti. Takve tendencije dovele su do stanja u kojem se, drži Dominis, crkva pod rimskim biskupom posvema izrodila te nije više duhovna zajednica nego nekakva ovozemaljska država pod papinskom monarhijom (Ecclesia sub Romano Pontifice non est amplius Ecclesia, sed Republica quaedam humana, sub Papae Monarchia tota temporalis)¹¹. Protiv teologije koja je apologetski slijedila tu deformaciju crkvene vlasti, pokušavajući je braniti 'teolojskim razlozima', Dominis, zahvaćen reformacijskim duhom, suprotstavlja svoju teologiju crkvene vlasti, koja se u razmišljanjima i zaključivanjima poziva isključivo na prakršćanske izvore. To je pozitivno određenje metode *Crkvene države*.

Uz izloženo pozitivno određenje valja ukratko navesti i Dominisovo negativno određenje metode, u kojemu je apostrofirana filozofska metoda kao neprimjerena raspravljanju o stvarima vjere. U svom spisu *Obrazloženje odluke o svojem putovanju*, u kojem se između ostaloga osvrće na kritično stanje kršćanske doktrine, na jednom mjestu samokritički navodi i razlog lošem stanju kršćanskog nauka. U tom kontekstu kaže »da ni mi ne raspravljamo o nauci i naukama Krista i svete crkve s dovoljno dobrom vjerom jer svoju teologiju gradimo radije na domišljatim zaključivanjima ljudske spekulacije i filozofije negoli na riječima sv. Pisma, temeljitije raspravljena i istumačena (u čemu je kod nas vrlo veliko neznanje)¹². To isto kaže, još izričitije i odlučnije, i na početku prvog poglavlja prve knjige *Crkvene države*. Govoreći sada konkretno o samom predmetu toga djela, Dominis, ne samo padovanski filozof orijen-

tiran aristotelovski nego i padovanski teolog¹³, jasno kaže: »Oni koji o crkvenoj državi filozofiraju kao o čisto ljudskoj stvari čini mi se da prilično zastranjuju od pravoga puta¹⁴. Zašto je tome tako pokazuje upravo na središnjem problemu čitavoga djela: papinu primatu iz kojega se deducirao princip papine svevlasti kao apsolutne monarhije. Na koji način? Po analogiji na svjetovnu monarhiju. Teolozi koji utemeljuju papinstvo kao apsolutistički monarhizam »misle da pošto nestane kralj, upravitelj države, treba mjesto njega postaviti drugoga koji će to mjesto odsutnoga ili umrloga posvema popuniti budući da je i dalje zadržan isti oblik vladavine« (qui putant, ut in humanis, absente Rege & Reip. gubernatore, sicut etiam eo ex humanis sublato, alium esse eidem subrogandum, qui absentis seu demortui vices omnino supleat, eadem regiminis forma prorsus retenta)¹⁵. Dominis, međutim, negira pretpostavku takve argumentacije po analogiji, kojom teologija papinskog monarhizma (kao legitimnog oblika vrhovne vlasti u crkvi) argumentira da mora postojati nakon Kristova odlaska njegov zamjenik kao vrhovna glava crkve. »Mi kažemo, nastavlja Dominis, da se Krista ne može smatrati ni odsutnim ni umrlim« (Nos vero Christum dicimus, neque inter absentes, neque inter mortuos reputandum)¹⁶. Citiravši Pavlov stav da »smo mi, mnogi, jedno tijelo u Kristu, a obzirom na pojedince, udovi jedan drugome« (Multi unum corpus

7. »Unde proprie nomen ecclesiae significat solum fideles, qui sunt quasi quaedam membra vinculo caritatis vel fidei in uno corpore, cuius caput est Christus, in simul coniuncta«. Isto, str. 13.
8. O povijesno ekleziološkom kontekstu u kojem je nastalo Stojkovičovo djelo vidi u latinski pisanom uvodu *Introductio*, posebno u njegovu drugom dijelu pod naslovom *De opere Tractatus de ecclesia contextu historico* (str. XI—XV), u zagrebačkom prvotisku. Taj instruktivni uvod napisali su Bonaventura Duda, Tomislav Janko Šagi-Bunić i Franjo Šanjek.
9. Genezu te sumnje kao i motivacije da se latio pisanja svog životnog djela Dominis je samoispovijedno opisao na nekoliko mjesta u svojim djelima. Najjasnije je to učinio u spisu *Suae professionis consilium* (1616), gdje je izložio razloge zašto odlazi s teritorija rimskokatoličke jurisdikcije. — Neke dijelove (glave) toga djela preveo je na hrvatski Veljko Gortan i objavio najprije u već citiranoj EM (ista g. i br., str. 88—92) s prijevodom nekih dijelova iz *De republica ecclesiastica*. — Neke od tih prijevoda autor je uvrstio i u izdanje *Hrvatski latinisti* (11) iz serije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (3), Zagreb 1970, str. 9—41. — U nastavku ću citirati prevedene dijelove prema Gortanu iz EM. Ostalo ću citirati u vlastitu prijevodu.
10. Iz podnaslovnog sažetog određenja predmeta i metode, citirano prema izdanju iz 1618. u Heidelbergu pod naslovom *De republica ecclesiastica libri X*. (Kako je poznato, izdanje ima samo devet knjiga). — Citirat ću skraćeno sa *De rep.*
11. *Suae professionis consilium* (c. X). — Citiram prema navedenom izdanju *De rep.*, u kojem je tiskan i citiran spis bez paginacije, razdijeljen u šesnaest glava numeriranih rimskim brojevima. — Naslov toga spisa u hrvatskom prijevodu navodim u pojednostavnjenom obliku *Obrazloženje odluke o svojem putovanju*, a skraćeno samo *Obrazloženje*.
12. Isto, c. VII.
13. Na što upozorava I. Supek u cit. članku: »Ljubiću, kao i Račkome, nedostajao je temeljan podatak (koji mi je pribavila pretraga arhiva Padovanskog sveučilišta): Marcus Antonius de Dominis bio je godine 1600. na svetom fakultetu u Padovi promoviran na doktora teologije i te je iste godine ondje započeo s predavanjima (kad je i formalno nakon četiri godine uprave imenovan za senjskog biskupa). Dok oba naša povjesničara smještaju Rabljanina u Padovu kao fizičara i prethodnika Galileja, što je isprva i bio, on tih kritičnih godina postaje teolog-pravnik Mletačke republike«. Cit. EM, str. 112.
14. »Qui de Repub. Ecclesiastica, sicut de pure humanis, philosophantur, mihi videntur non parum a recto tramite aberare«. *De rep.*, str. 1.
15. Isto.
16. Isto.

Palača obitelji Dominis snimljena prije drugog svjetskog rata

sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra)¹⁷, Dominis kategorički zaključuje: »Pavao dakle nije priznao nikakvu drugu glavu osim Krista« (Nullum ergo aliud caput agnoscebat Paulus, nisi Christum)¹⁸. To je naravno i Dominisov zaključak i uvjerenje da je takav zaključak jedino moguće opravdati strogom teologijskom metodom, tj. uzimajući u obzir samo čiste kršćanske izvore. Svaki drugi i drugačiji zaključak proizvod je filozofije, tj. čisto ljudskog domnjlivanja, koje kao metoda, prema Dominisu, kako je pokazano, nema mjesta u teologijskom raspravljanju.

Djelo Crkvena država po intenciji samog autora jest i hoće biti upravo takvo strogo teologijsko djelo, gdje filozofiji nema mjesta. Naslov naše teme, međutim, ipak jest: Filozofijsko-politički element u djelu Crkvena država. Kako opravdati taj naslov? Ima više mjesta u Crkvenoj državi gdje se autor upušta u čisto filozofijsko-politička razmatranja. Mi ćemo se ovdje zadržati samo na jednom momentu i analizirati jedno takvo mjesto, tj. *Uvod* (Prooemium).

FILOZOFIJSKO-POLITIČKI KARAKTER POJMA »REPUBLICA«

Središnji, odnosno noseći pojam sadržan u samom naslovu djela, tj. pojam *republica*, nije teologijskog nego filozofijsko-političkog podrijetla i karaktera. O tome svjedoči i sâm Dominis. On, naime, u *Uvodu* (Prooemium) izvodi pojam republike čisto filozofijski, a ne teologijski. Prva rečenica glasi: »svako mnoštvo ljudi koje se srasta u jedno (in unum coalescens) i koje je povezano životnim zajedništvom (vitae communione colligata) nužno utemeljuje društvo (societas) što se s pravom običava nazivati republi-

kom (quae merito Respublica solet appellari), naravno kada osim svačijih privatnih i vlastitih stvari (resprivata) pojedina sama zajednica ima nešto što je u pogledu svijui javno (publicum) i tiče se očuvanja cijelog društva (totius societatis spectat conservationem)¹⁹. Razmotrimo pažljivo to mjesto. Prvo valja istaknuti da se ono nalazi na samom početku, gdje se izlažu principi čitava djela, što više, očito je da su tu sadržani svi elementi jedne filozofije, točnije jedne ontologije zajednice. Prvo: jasno je određen kriterij po kojem se raspoznaje da određeni skup, grupa ili kako kaže Dominis, mnoštvo (multitudo hominum) jest zajednica. Taj kriterij jest srašćenost mnoštva u jedno (multitudo in unum coalescens). Budući da je Dominisu ovdje stalo do toga da pojam republike utemelji na najopćenitijoj teoriji, tj. filozofiji zajednice, ne određuje se sadržajno, 'materijalno' princip jedinstva zajednice jer je taj princip u svakoj zajednici sadržajno različito određen. Tako će princip jedinstva duhovno-religiozne kršćanske zajednice biti vjera u Krista (fides in Christum). No conditio sine qua non svakog zajedništva jest ono jedno kao unutrašnji princip koji skup ili mnoštvo ljudi transformira u zajednicu. (U hrvatskom je čak sačuvan u imenici zajednica i etimologijski trag riječi »jedno«, kojim Dominis imenuje ontologijski princip zajednice).

No tim filozofijskim određenjem biti svake zajednice, uključujući crkvu, Dominis još ne dopijeva u horizont svoga specifičnog pitanja: pitanja o obliku vlasti u crkvi,

17. Isto. — Prijevod na hrvatski prema izd. *Biblije*, »Stvarnost«, Zagreb, 1968., str. 135. (Novi zavjet).

18. *De rep.*, str. 1.

19. *Prooemium*. — Tekst uvoda nije paginiran nego razdijeljen na četiri odjeljka koji su numerirani rimskim brojevima.

koji treba da je primjeren njezinoj duhovnoj naravi koja proizlazi iz njezina specifična duhovna principa. Horizont za to pitanje nalazi u nužnoj socijalnoj dimenziji svake ljudske zajednice. Socijalnost pak zajednice također izvodi filozofijski, a ne teologijski. Tako izvedenu socijalnost tek analogijski, tj. sekundarno, primjenjuje i na crkvenu zajednicu. Na izloženo filozofijsko određenje zajednice Dominis neposredno nastavlja: »Budući da čovjek u duhovnim stvarima (in rebus spiritualibus) i svemu onome što se tiče njegove nadnaravne svrhe, koja je vječno blaženstvo, nije manje društvoan (non minus socialis) nego u naravnim i svemu što se naravne sreće tiče (ad temporalem felicitatem pertinentibus) te sačinjava onu zajednicu koja je crkva, to ništa manje treba biti prisutna država također i u samim duhovnim stvarima (non minus etiam in rebus ipsius spiritualibus adesse debet Respublica), od naravne države toliko šira, uzvišenija i odličnija koliko je sama crkva jedna jedina na čitavom svijetu, čitava duhovna, i upravljena na vječnu sreću, čime se država ne može ponositi (de quibus Politia gloriari non potest)«²⁰.

Osim, dakle, određenja zajednice kao najšireg okvira za svoje teologijsko djelo, Dominis i uvjet koji neposredno omogućuje fenomen vlasti u svakoj zajednici, uključujući crkvu, tj. nužnu, vanjsku, socijalnu dimenziju, izvodi također filozofijsko-antropološki, a ne teološki metodom. No jednako tako filozofijski, a ne teološki, argumentira izvođenje o tri moguća tipa vladavine, od kojih jedan mora imati i crkva. Dominis ovako razmišlja. »Kao što pak mudraci (sapientes) u ljudskoj državi (in humana politia) zapažaju trostruki oblik države (triplicem formam Reipublicae observant): monarhiju pod vladavinom jednoga, aristokraciju pod vlašću mnogih i demokraciju u kojoj cijelo općinstvo upravlja samim sobom (ubi tota universitas seipsam regit) i mijenja si i postavlja naizmjenice državno poglavarstvo (sibique magistratus subinde praeficit), tako je nužno da i crkvena država poprimi jedan od ovih oblika (ita necesse est, Ecclesiam quoque Republicam ad unam harum redigi formam)«²¹.

Pozivajući se, dakle, na »mudrace«, tj. na čitavu filozofijsko-političku tradiciju od antike, preko srednjega vijeka do humanističko-renesansnih političkih doktrina, za Dominisa je prihvatljivo i jedino moguće trihotomijsko razlučivanje oblika organizacije i vršenja vlasti u zajednici. Do te točke nema za Dominisa problema. Čak ide jedan korak dalje, dakako još uvijek u čisto filozofijsko-političkom razmišljanju. Točnije rečeno, on se priklanja onoj filozofijsko-političkoj doktrini koja zastupa da je »iz filozofijskih i političkih razloga civilna monarhička vladavina najbolja od ostalih (Civile monarchicum regimen ex philosophicis politicisque rationibus... reliquis Reip. formis ut plurimum antefertur)«²². Tu sada počinje, prema Dominisu, sva nevolja s teozima crkve, tj. ekziolozima koji, budući da je monarhički princip opravdan filozofijsko političkim razlozima kao najprimjereniji u civilnoj državi, krivim zaključivanjem uvode i u crkvu vidljivu monarhiju (hinc fit, ut nostrates Theologi, satis male deducta cosequutione, in Ecclesiam quoque Monarchiam visibilem inducant)²³.

Nije zadatak da ovdje ulazimo u Dominisovu teološku raspravu o »istinitom i crkvi vlastitom obliku vladavine«, kako glasi u samom naslovu djela pozitivno određenje predmeta traktata *De republica ecclesiastica*, što smo ranije pokazali. Naznačimo samo još ukratko strukturu i smisao teološkoga pitanja koje zanima Dominisa, kako bi se vidjela dalekosežnost filozofijsko-političkih pojmova u ekleziološkoj raspravi. U svojem pozitivno teološkom izvođenju Dominis polazi od općenito prihvaćenog kršćanskog vjerovanja — o smislu kojega se ni teolozi ne razilaze — da je čitava i sveopća crkva osnovana u obliku jednostavne i savršene monarhije pod jedinom svojom istinitom i pravom glavom i kraljem, Isusom Kristom koji ravna i uprav-

lja i ovom crkvom na zemlji (Ecclesiam militantem) kao pravi kralj i apsolutni monarh (tamquam a proprio Rege & absolutissimo Monarcha, regi & gubernari; sicut ab eodem est instituta & fundata)²⁴. No, pitanje je za Dominisa kao teologa ovo: kakvu je vrst vladavine koju smrtni ljudi trebaju vršiti nakon Kristova uzašašća ostavio i ustanovio u Crkvi sam Krist? U način raspravljanja i sadržaj toga pitanja ne ulazimo ovdje, kao uostalom ni u Dominisov odgovor na to pitanje, jer bi to već bila teološka rasprava. Zadatak je naš bio da samo ukažemo na filozofijsko-politički sadržaj osnovnog pojma »republica« i na jednako tako filozofijsko-politički i filozofijsko-antropološki kontekst toga pojma u samoga Dominisa.

ZAKLJUČAK

Premda je Dominisovo djelo po predmetu i metodi intencionalno, tj. po svjesnoj i izričitoj autorovoj namjeri strogo teološko djelo, središnji pojam *republica* po podrijetlu je, sadržaju i izvođenju filozofijsko-političkog karaktera. Funkcija toga pojma u Dominisovu djelu jest da se njime imenuje i izloži sveopći i utoliko filozofijsko-politički problem oblika vladavine svake ljudske zajednice, uključujući i crkvu kao specifičnu religiozno duhovnu zajednicu.

Dominis kao teolog-ekzeziolog nije se mogao u raspravljanju zadovoljiti patrističkim pojmom *koinonia* što potječe iz klasične grčke filozofijsko-političke misli. Jednako tako nije mu se činio prikladnim ni Augustinov pojam *civitas* da njime 'pokrije' u njegovo vrijeme zaoštreni problem vlasti u crkvi. Posegnuo je za pojmom *republica* što potječe iz rimske pravno-političke misli, a što ga je humanističko-renesansna politička filozofija uvela da neutralizira politološko-sociološku krizu koju je izazivalo rađanje moderne države. Za adekvatnu interpretaciju te nove političko-socijalne zbilje u nastajanju nisu više podobni pojmovi klasično-grčke ni srednjovjekovne skolastičke političke filozofije. Suočen s crkvom u kojoj je mističko duhovno zajedništvo zamijenio kanonski juridizam i apsolutni monarhizam s obilježjima moderne države u nastajanju, Dominis nastoji u duhu svoga vremena protumačiti specifični crkveni inherentni problem vladavine u znaku pojma *republica*. Interesantan pokušaj, koji, međutim, nije ušao ni u jednu kršćansku ekzeziološku tradiciju kao njezin integralni element. Možda ne samo zbog autorovih nonkonformističkih postupaka — kako u katoličkom tako i u protestantskom, točnije, anglikanskom taboru — nego vjerojatno i zbog toga što je htio u teološko-ekzeziološki diskurs uvesti odviše svjetovnu teorijsko-političku kategoriju bez dubljeg duhovnog sadržaja. Jedan od znakova da je to ostao samo tipični renesansni teološki pokušaj jest i to da se tijekom progresivnog iskustva moderne države i tridentske crkve pojam »republica ecclesiastica« iskazao kao neupotrebljiv, a u, već uobičajenom, hrvatskom prijevodu »crkvena država« slični pojmu »drveno željezo«. Budući da se Dominis borio za rehabilitaciju duhovno-mističke naravi kršćanske zajednice, denuncirajući upravo onaj 'državni' element u crkvi što je u nju počeo prodirati od 313. godine i poput solne kiseline nagrizati njezinu duhovnu substanciju, pitanje je ne neutralizira li se takvim prijevodom naslova onaj radikalni reformacijski horizont, o kojem svje-

20. Isto.

21. Isto.

22. Isto.

23. Isto.

24. Isto.

doče, na ovaj ili onaj način, sva strogo teologijska izvodenja. Tek bi, dakako, njihova analiza otkrila pravi smisao djela u cjelini²⁵.

Franjo Zenko

**DIE ELEMENTE DER PHILOSOPHIE DER
GEMEINSCHAFT IM WERK VON DOMINIS DE
REPUBLICA ECCLESIASTICA**

Zusammenfassung

Nach der Einführungserklärung des historisch-philosophischen Interesses bei der Auswahl und über den Zugang zum Thema wird im ersten Teil das Grundproblem des Werkes von Dominis erörtert: Kann man aus der Bestimmung des Wesens einer Gemeinschaft auch ihre Notorganisation ausführen?

Durch den spezifisch renaissance-politologischen, ekleziologischen Problemkontext wird die Form und der Inhalt in dem sich das angedeutete Problem von Dominis meldet, gedeutet. Im zweiten Teil werden die Stellen, wo neben der theologischen auch die philosophische Argumentation auftritt, erklärt. Es wird die Frage gestellt: Welche toponymische Funktion hat das philosophische Argument im Dominis Traktat?

Die Frage wird im Kontext der breiteren Frage: Woher kommt die progressive Affirmation des philosophischen Arguments im renaissance-theologischen Diskurs? betrachtet.

25. Mogućnost i poticaj za analitičko čitanje i interpretiranje Dominisova životnog djela pružilo bi naravno tek jedno hrvatsko izdanje u prijevodu s paralelnim reprintiranim latinskim izvorikom. Tada bi konačno izronilo iz zaborava i počelo funkcionirati kao jedno od živih kapitalnih djela naše nacionalne kulture, analogno načinu na koji su u tom smislu profunkcionirala i neka druga djela iz prošlosti, pošto su doživjela hrvatsko izdanje. Od takvih poučnih primjera spomenuo bih samo dva, i to iz područja naše filozofije: Boškovićevo djelo *Theoria philosophiae naturalis* (1758) i Petrićevo *Nova de universis philosophia* (1591). Premda teologijskoga karaktera, *De republica ecclesiastica* (1618) po značenju ne zaostaje za njima.